

DOI: 10.26650/JGEOG2024-1425336

COĞRAFYA DERGİSİ
JOURNAL OF GEOGRAPHY
2024, (48)

<https://iupress.istanbul.edu.tr/en/journal/jgeography/home>

Kentsel Heterotopya: İstanbul'un Farklı ve Öteki Mekânları

Urban Heterotopia: Different and Other Spaces of İstanbul

Rauf BELGE¹ , Ahmet Emrah SİYAVUŞ²

¹Pamukkale Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Denizli, Türkiye

²Marmara Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Coğrafya Bölümü, İstanbul, Türkiye

ORCID: R.B. 0000-0001-9885-5485; E.A.S. 0000-0003-1116-1275

ÖZ

Fransız filozof Michel Foucault ile beraber sosyal bilimlerde giderek yaygınlık kazanan heterotopya kavramı, farklı, karşıt ve öteki mekanları ifade eder. Bir şehirde ya da bir kültürün içinde normdan farklılaşanların bulunduğu mekânı tanımlayan heterotopya, kullanıcıyı "başka bir mekandaymış" gibi hissettirir. Çalışma alanı olan İstanbul, heterotopik mekanlar açısından zengin bir çalışma ortamı sağlamaktadır. Şehrin kadim bir geleneğe sahip olması, üç imparatorluğa başkentlik yapması ve farklı etnik-kültürel grupları barındırması, çeşitli heterotopya mekanlarını ortaya çıkarmıştır. Bu çalışmada İstanbul'un heterotopya mekanları farklı örnekler üzerinden tartışılmıştır. Farklı etnik ve dini grupların mekânı olarak Fener-Balat semti; iç göçlerin mekânsal yansıması olarak Siirt Kadınlar Pazarı; muhafazakâr grupların mekânı olarak Fatih Çarşamba Semti; kozmopolitliğin, gösteri ve yürüyüşlerin merkezi olarak İstiklal Caddesi ve Taksim Meydanı; bir kaçış mekânı olarak Moda ve Yeldeğirmeni ve son olarak ölümlerin mekânı olarak da İstanbul'un en büyük ve en eski mezarlığı olan Karacaahmet Mezarlığı seçilmiştir. Araştırmacıların İstanbul'daki 20 yıllık deneyimlerine ve şehrin farklı bölgelerinde yürütülen saha araştırmalarına dayanarak söz konusu heterotopya mekanları belirlenmiş, daha sonra belirlenen mekanlarda katılımcı-gözlemci tekniği kullanılmıştır. Bu mekanları ziyaret edenlerin yaşadıkları deneyim, tecrübe ve algılarını ölçmek adına Google Yorumlar ve Tripadvisor isimli dijital ortamlarda yapılan yorumlar analiz edilmiş, böylece çalışmanın güvenilirliği artırılmıştır. Çalışmada, sanal ortamda yapılan yorumların, belirlenen mekanların heterotopik özelliklerini büyük ölçüde yansıttığı anlaşılmıştır.

Anahtar kelimeler: Heterotopya, İstanbul, Şehir coğrafyası

ABSTRACT

The concept of heterotopia, introduced by French philosopher Michel Foucault, refers to a spatial situation in which different, opposing, and incompatible forms can live together in the same space. With its cosmopolitan structure, İstanbul provides a rich study ground regarding heterotopic spaces. This study discusses the heterotopia spaces of İstanbul through different examples. The Fener-Balat district was chosen as the space of different ethnic and religious groups; Siirt Kadınlar Pazarı as the spatial reflection of internal migration; Fatih Çarşamba District as the space of conservative groups; İstiklal Street and Taksim Square as the center of cosmopolitanism, demonstrations, and protests; Moda and Yeldeğirmeni as a place of escapism; and finally, Karacaahmet Cemetery, the oldest and largest cemetery in İstanbul, as the space of the dead. The heterotopia spaces in the study were defined on the basis of the researchers' 20 years of experience in İstanbul and field research conducted in different parts of the city. After defining the spaces, the participant-observer technique was used in these areas. The comments made on the digital media Google Reviews and Tripadvisor were analyzed to increase the study's reliability. In the study, it was understood that the comments made in the digital media primarily reflected the heterotopic characteristics of the identified places.

Keywords: Heterotopia, İstanbul, Urban geography

Submitted/Başvuru: 25.01.2024 • **Revision Requested/Revizyon Talebi:** 05.03.2024 • **Last Revision Received/Son Revizyon:** 07.03.2024 •

Accepted/Kabul: 25.04.2024 • **Online Published/Çevrimiçi Yayın:** xx.xx.2024

Corresponding author/Sorumlu yazar: Rauf BELGE / rbelge@pau.edu.tr

Citation/Atıf: Belge, R., Siyavuş, A.E. (2024). Urban heterotopia: different and other spaces of İstanbul. *Coğrafya Dergisi*, 48, 175-192.

<https://doi.org/10.26650/JGEOG2024-1425336>

EXTENDED ABSTRACT

Nowadays, unique and different spaces, rather than similarities, are in great demand. For this reason, the places of cities that have changed and become different by not keeping up with change have attracted the attention of researchers. Heterotopia, the article's subject, is the spaces that differ within the city and resist uniform order. Etymologically, heterotopia means "hetero" (other or different) and "topos" (place) (Ay, 2018). Foucault describes other spaces as "heterotopia" in his article "Of Other Spaces," written in 1967. The concept of "heterotopia" introduced by Foucault (1984), refers to a spatial situation in which different, opposing, and incompatible entities can live together in the same context. Foucault treats heterotopic spaces as spaces of "otherness" and argues that every society creates heterotopias in different forms and functions. According to Foucault, this indicates that heterotopia turns into spaces that reverse the rules of society. Heterotopia, a concept related to space, refers to a real space, unlike utopia. Heterotopias, unlike utopias, are places that can be shown on a map and are geographically accessible.

This study, which aims to make a geographical contribution to the concept of heterotopia, is an introduction to the heterotopia spaces of Istanbul and will form a basis for subsequent studies. Istanbul's heterotopia spaces are discussed through different examples, taking into account the studies in the literature and the principles put forward by Foucault. Sample locations were determined on the basis of the researchers' 20 years of experience in Istanbul and field research conducted in different parts of the city. Later, the participant-observer technique was used in the determined places, and attention was drawn to the social, cultural, and spatial features that differentiate these places. To increase the reliability of the study, a digital ethnography perspective was adopted, and the experience and experiences of those who visited the designated points, as well as their perceptions of these places were measured. In this context, a content analysis of the comments made on these places on Google Maps and Tripadvisor, among Turkey's most visited websites, was conducted. Thus, individuals' sense of belonging, ideas, and perceptions regarding Istanbul's heterotopias were discussed.

The Fener-Balat district is the place of different ethnic and religious groups; Siirt Kadınlar Pazarı is a spatial reflection of internal migrations; Fatih Çarşamba District is the venue of conservative groups; İstiklal Street and Taksim Square is the center of cosmopolitanism, demonstrations, and marches; Moda and Yeldeğirmeni were chosen as escape places, and finally, Karacaahmet Cemetery, the oldest and largest cemetery in Istanbul, was selected as the place of the dead.

Heterotopias are different places and unique. In an era when originality and difference rather than similarity are in demand, Istanbul's heterotopia spaces attract the attention of city residents and tourists. For this reason, some heterotopias of Istanbul constitute the city's most dense, crowded, and lively places. For example, in districts such as Taksim Square, İstiklal Street, Fener-Balat districts, and Moda, activity is observed at all hours of the day. Because, unlike utopias, heterotopia can only find a place for itself in public spaces, not in residential areas. In residential areas, the inhabitants of that place take on a homogeneous structure, creating similarities rather than differences. Istanbul's heterotopia spaces reflect the city's different face and cosmopolitan structure. While Moda and Yeldeğirmeni, Taksim, and İstiklal Streets stand out as cosmopolitan and entertainment venues, the Fener and Balat districts remind you of old Istanbul. While Fatih Kadınlar Pazarı is the spatial reflection of internal migration in Istanbul, Çarşamba district shows the conservative side of the city. Karacaahmet Cemetery also stands out as a place of the dead.

Similar to contemporary cities, heterotopic areas in Istanbul appear as the city's mosaic. the areas in question are public spaces privatized by certain groups. To understand this issue better, the evaluation of Istanbul, which is an open laboratory in terms of heterotopic spaces, from different perspectives of sociologists, architects, city planners, and philosophers, in addition to geographers, will reveal the richness of Istanbul in this sense.

1. GİRİŞ

Modern hayat ve küreselleşme süreci ile beraber mekanlar ve insanlar giderek birbirine benzemeye başlamıştır. Bu süreçte hem kentler birbirine benzemeye başlamış hem de kent içindeki farklılıklar azalmıştır. Ancak günümüzde benzerlikten ziyade özgün ve farklı mekanlar büyük rağbet görmektedir. Bu nedenle kentlerin başkalaşmış ve değişime ayak uydurmayıp farklı bir hal alan mekanları, araştırmacıların dikkatini çekmiştir. Makalenin konusunu oluşturan heterotopya, kent içinde farklılık gösteren ve tek tip düzene direnen mekânlardır.

Heterotopya kavramı, ‘hetero’ (başka veya farklı) ve ‘topos’ (yer) kelimelerinin birleşiminden oluşur (Ay, 2018). Esasında tıbbi bir terim olan heterotopya, bir hücrenin veya bir dokunun olması gereken bölgenin dışında farklı bir yerde bulunmasıdır. Tıp Terimleri Sözlüğü’ndeki anlamı; “Bir organ veya oluşumun normal yeri dışında bulunuşu; herhangi bir dokunun normalde bulunmaması gereken bir yerde gelişmesidir” (Tıp Terimleri Sözlüğü, 2023). Bu kavramı mekânsal bağlamda ele alan ve sosyal bilimlerde yaygınlık kazanmasını sağlayan kişi ünlü Fransız filozof Michel Foucault’dur. Foucault, 1967 yılında yazdığı “Başka Mekânlara Dair” isimli makalesinde başka mekânları “heterotopya” olarak nitelendirir. Söz konusu makalede Foucault, heterotopyalara ilişkin altı temel betimleyici özellik sunmakta ve bunlara çeşitli örnekler vermektedir. Müzeler, mezarlıklar, kütüphaneler, sinema ve tiyatrolar, huzur evleri, psikiyatri klinikleri, hapisaneler ve hamamlar heterotopya alanları olarak ifade eder (Foucault, 1988).

Michel Foucault (1984) ile beraber kullanımı giderek yaygınlaşan heterotopya kavramı; farklı, uyumsuz ve karşıt mekanları ifade eder. Foucault, heterotopyayı bir ötekillik mekânı olarak değerlendirir, her toplumun farklı şekillerde heterotopyalar oluşturduğunu iddia eder (Şevik & Çalışkan, 2018). Başka bir ifade ile Foucault, modern dönemde mekânın yerler arasındaki ilişkiyle karakterize edildiğini öne sürmüş, diğer mekânlarla bağlantı kuran ve onlarla çelişen mekânlarda üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu bağlamda heterotopyalar, farklılaştıkları alanlarla ilişkili olarak değerlendirilmesi gereken alternatif bir düzenin mekanlarıdır (Gregory vd. 2009). Heterotopya, içinde bulunduğu toplum düzeninden farklı işlevlere sahip olabilir. Evrensel bir heterotopya tarzından söz edilmese de hemen hemen bütün kültürlerde bir heterotopya mekânı vardır. Fakat her kültürün ürettiği heterotopya birbirinden farklıdır (Foucault, 1988). Dolayısıyla heterotopyalar yerel özelliklere sahip olup, küresel ölçekte tek ve mutlak bir heterotopya formu yoktur (Şevik & Çalışkan, 2018).

Heterotopya kavramının ima ettiği esasında “karşı mekândır.” Farklı ve karşıt mekânlar olarak bilinen heterotopya şeylerin farklı olduğu ve ütopyanın vücut bulduğu yer anlamına gelmektedir. Heterotopya başkalığın yeridir, ötekinin mekânıdır. Bir kültürün içinde normdan farklılaşanların ait olduğu alandır (Ay, 2018). Heterotopya, kullanıcıyı “başka bir mekandaymış” gibi hissettirir (Yalçın & Ediz, 2023). Heterotopyalar, yaşamlarımızın yönlerine ve aşamalarına gömülü olan ve bir şekilde diğer mekânları yansıtan ve aynı zamanda çarpıtan, rahatsız eden veya tersine çeviren mekânlar olarak tanımlanır (Johnson, 2013). Başka bir ifade ile mekânsal anlamda kentin bir parçası olsa da sosyolojik açıdan kentten tecrit edilmiş ve öteki insanların bulunduğu yerlerdir. Mekân ile ilişkili bir kavram olan heterotopya, ütopyadan farklı olarak gerçek bir mekânı ifade eder. Heterotopya, ütopyaların aksine harita üzerinde gösterilebilen ve coğrafi olarak ulaşılabilir mekanlardır. Yani heterotopya, gerçek hayatta var olan somut mekanları çağırıştırır.

Heterotopyaları ortaya çıkaran farklılıklardır. Ancak bu farklı olan şeyler “bilinçli bir plandan doğmuş olması şart değildir; insanların salt yapıp ettikleri, hissettikleri, duyumsadıkları ve gündelik yaşamlarındaki anlam arayışının parçası olarak ifade ettikleri şeylerden doğar.” Grupların farklı pratikleri heterotopik mekanları üretir (Harvey, 2019). Kültürel ve zamansal farklar mekân üzerinde kendisini gösterir (Bolattekin, 2020). Bu mekanların başlıca özellikleri karşı kültür ve alternatif bir düzen oluşturması, heterojen yapının mekânsal ögesi olması, kuralsızlık durumu, kaçış ya da sapma mekânı olması ve bulunduğu toplum içerisinde marjinalite oluşturmasıdır (Ay, 2018). Foucault heterotopyalardan bahsederken “heterotopyalar, tek bir gerçek alanda birkaç mekânı, kendi içlerinde birbirleriyle uyumsuz birkaç yerleşimi yan yana koyma gücüne sahiptir.” Heterotopya tek bir gerçek yer üzerinde aslında bir araya gelmesi imkânsız birkaç mekânı, birkaç mahalli üst üste bindirebilir (Foucault, 1988). Yani gerçek bir alanda kendi içlerinde birbiriyle uyumsuz ve intizamsız birkaç yerleşimi yan yana durması mümkündür (Stravrides, 2021).

Ana akımın dışında kalan heterotopya, toplum hayatının ortaya serildiği diğer mekanlardan mutlak bir şekilde ayrılmaktadır. “Genelleştirilmiş toplumsal düzenin dışında kalan, farklılıkların farklı karakterleri değil toplumsalın sınırlarını tarif ettiği ötekinin mekanları olarak” bilinir. Hapishane ve tımarhaneler bu tanıma en iyi örnektir. Ötekinin sürgün edildiği bu mekanlar, normal ile anormalin ve doğal ile gayri doğalin ayrıldığı yerlerdir. Bazı durumlarda idari düzenin dışında kalmasının yansısı bir anti-düzenin ortaya çıktığı mekanlardır. Dolayısıyla heterotopyalar, doğası gereği tuhaf ve

rahatsız edici olabilirler (Stravrides, 2021). Bu alanlar, toplumun tipik olarak tutunduğu homojenliği nasıl bozduğunu gösterir (Harvey, 2008). Heterotopya, zamanla kişinin ikamet ettiği yer ve toplumun diğer kesimlerinden izole edilmesi yoluyla kendi 'ötekiliğini' ifade etmenin bir aracı haline gelir (Lentz, 2006).

Netice itibarıyla heterotopya, zamansal ve mekânsal anlamda bulunduğu ortam ile uyuşmayan ve zıtlıklar teşkil eden yerdir. Heterotopya kavramı, farklı, karşıt ve uyumsuz unsurların aynı bölgede bir arada bulunması durumudur. Türkiye’de genellikle 2010’lu yıllardan sonra başlayan heterotopya çalışmaları; coğrafya, sanat, felsefe, sosyoloji, mimarlık ve şehir planlama gibi birçok disipline konu olmuştur (Yalçın, & Ediz, 2023). Heterotopyanın disiplinler arası çalışmaları ve farklı alanları birbirine bağlamada oldukça başarılıdır (Gandy, 2012). Coğrafyacılar heterotopya konusunu mekânsal bakış açısı ele almışlardır. Bu bağlamda Lees (1997) Vancouver Kütüphanesi’ni coğrafya ve heterotopya perspektifi ile değerlendirirken, Barnes (2004) heterotopya ve coğrafyanın niceliksel devrimi konulu bir çalışma yapmıştır. Johnson (2013) ise “The Geographies of Heterotopia” adlı eserinde heterotopyaların coğrafyasını bazı örnekler üzerinden değerlendirmiştir. Schliehe (2016), çağdaş hapisane coğrafyası üzerine araştırma yaparken, Clements (2017) Londra’da 170 bin kişinin gömülü olduğu ünlü Highgate Mezarlığı’nı heterotopik bir mekân perspektifinde ele almıştır. Türkiye’de ise Ay (2018) Kadıköy ilçesine bağlı Moda semtini ve Yiğit (2023) Bursa Kanalboyu’nu heterotopya açısından araştıran başlıca coğrafi çalışmalardır.

Heterotopya, günümüz kentlerini okuma, yeniden keşfetme, anlamlandırma ve değerlendirme hususunda büyük önem taşımaktadır (Yıldız, 2021: 233). Zira heterotopya kentselliği üretir ve kentsellik tarafından üretilir (Çavdar, 2018). Dolayısıyla heterotopya, kentleşme ile ortaya çıkan mekânsal bir süreçtir.

Şehirlerdeki heterotopya ortamlarının analizi şehir hayatının çok yönlü yapısını ortaya çıkarmaktadır. Şehirler, onu zenginleştiren ve yeniden kurgulanmasını sağlayan ortamlardan oluşmaktadır. Söz konusu heterotopik mekanları analiz etmek dinamik yapıya sahip olan şehirlerin karmaşıklığının çözülmesi ve bu mekanların kullanım amaçlarının tespiti açısından coğrafyacılar, şehir plancılar, sosyologlar ve mimarlar tarafından önem arz etmektedir. Özellikle kavramın mekânsal bir yönü ile beraber diğer mekânlarla ilişki içerisinde olması, heterotopyayı şehir coğrafyası açısından ilgi çekici kılmaktadır. Bu çalışma, İstanbul’un heterotopyalarını şehir coğrafyası perspektifiyle inceleyerek alana katkı sağlamayı hedeflemektedir. Çalışmada seçilen örnekler üzerinde İstanbul’un heterotopik mekanlarının fonksiyonel ve mekânsal özellikleri irdelenmiş, bu mekanlara ilişkin kişilerin algısı, aidiyet hissi ve görüşleri tartışılmıştır. Heterotopya kavramına coğrafi bir katkı sağlamayı amaçlayan bu çalışma, İstanbul’un heterotopya mekanlarına bir giriş mahiyetinde olup, sonraki çalışmalar için bir temel oluşturacaktır.

2. MATERYAL VE YÖNTEM

Literatürde yer alan çalışmalar ile Foucault’un ileri sürdüğü ilkeler dikkate alınarak İstanbul’un heterotopya mekanları, farklı örnekler üzerinden tartışılmıştır. Farklı etnik ve dini grupların mekânı olarak Fener-Balat semti; iç göçlerin mekânsal yansımaları olarak Siirt Kadınlar Pazarı; muhafazakâr grupların mekânı olarak Fatih Çarşamba Semti; kozmopolitliğin, gösteri ve yürüyüşlerin merkezi olarak İstiklal Caddesi ve Taksim Meydanı; bir kaçış mekânı olarak Moda ve Yeldeğirmeni ve son olarak ölümlerin mekânı olarak da İstanbul’un en eski ve en büyük mezarlığı olan Karacaahmet Mezarlığı seçilmiştir (Tablo 1). Örnek mekanlar, araştırmacıların İstanbul’daki 20 yıllık deneyimi ve şehrin farklı bölgelerinde yürütülen saha araştırmalarına dayanarak belirlenmiştir. Daha sonra belirlenen

Tablo 1. İstanbul’da Heterotopya Mekanları
Table 1. Heterotopia Spaces in Istanbul

Heterotopya Mekanları	Bulunduğu İlçe	Öne Çıkan Özelliği	Heterotopik Unsurlar
Fener Balat Semtleri	Fatih	Mimari özellikler, dini yapılar	Kiliseler, Sinagoglar, Rum okulları ve geleneksel sivil mimari yapılar
Moda-Yeldeğirmeni Semtleri	Kadıköy	Bir kaçış mekânı	Kitapçılar, çeşitli tasarım ve sanat atölyeleri, restoranlar, butik kafeler, duvar yazıları, sergiler, sokak sanatçıları, eğitim ve dini yapılar
Fatih (Siirt) Kadınlar Pazarı	Fatih	İç göçün mekânsal yansıması	Konuşulan dil ve şivenin değişmesi, dükkân tabelaları, yöresel dükkânlar, lezzetler ve ürünler, büryan kebabı restoranları, sakatat, otlu peynir, Siirt fıstığı, menengiç, karakovan balı, baharatlar ve bittim sabunu satışı yapan dükkânlar
Taksim ve İstiklal Caddesi	Beyoğlu	Yürüyüş, gösteri ve kozmopolitlik	Avrupa tarzı mimari yapılar, Art Nouveau mimari, Taksim Anıtı, kafe ve restoranlar, mağazalar
Fatih Çarşamba Semti	Fatih	Muhafazakarlık	Tesettür dükkânları, sarık-cübbe-şalvar ve hac malzemeleri satan dükkânlar, İslami dernekler, Kur’an kursları, İmam Hatip Okulları, dini yayın yapan kitabevleri, dini içerikli tabela isimleri
Karacaahmet Mezarlığı	Üsküdar	Ölümlerin mekânı	Eski mezar taşları, ölümü hatırlatan mezar taşı yazıları, mezarlık çamı (servi ağaçları)

mekanlarda katılımcı-gözlemci tekniği kullanılmış, bu mekanların farklılaşmasına yol açan sosyal, kültürel ve mekânsal özelliklere dikkat çekilmiştir. Çalışmanın güvenilirliğini artırmak için dijital etnografi perspektifi benimsenmiş, belirlenen noktaları ziyaret edenlerin deneyim ve tecrübeleri ile birlikte bu mekanlara ilişkin algıları ölçülmüştür. Bu kapsamda Türkiye'nin en çok ziyaret edilen internet sitelerinden olan Google Haritalar ve Tripadvisor'da söz konusu mekanlara yapılan yorumların içerik analizi yapılmıştır. Seçilen mekanların farklı ve özgün yönlerini vurgulayan yorumlar incelenmiş, konuyla doğrudan ilgili olanlardan bazıları metin içinde yer verilmiştir. Böylece sanal ortamda bireylerin İstanbul'un heterotopyalarına ilişkin aidiyet hisleri, fikirleri ve algıları tartışılmıştır.

İstanbul'da seçilen örnek heterotopya mekanları birbirinden farklı yerlerdir. Bu nedenle bu çalışmada daha çok yerlerin teklifine önem veren ve tek tek yerlerin bireyselliği üzerinde yoğunlaşan *idiografik yaklaşım* benimsenmiştir. Ancak İstanbul'da heterotopya mekanlarının ayırt edici özellikleri ve farklılıkları ön planda olmasına karşın, bunların ortak yanları ve farklılıklarının yanında benzer özellikleri de bulunmaktadır. Bu da bulunduğu çevreye göre farklılaşması ve kişiye farklı bir

ortamdaymış hissi vermesidir. Bu yüzden bu çalışma, az da olsa, yerler arasındaki benzer özelliklere ağırlık veren *nomotetik yaklaşımı* da içermektedir.¹

3. BULGULAR

3.1. İstanbul'da Heterotopya Mekânları

İstanbul, sanayi öncesi şehri, sanayi şehri ve sanayi sonrası şehri temsil eden mekânsal özelliklere sahiptir. Bu yüzden İstanbul, şehir coğrafyası açısından bulunmaz bir laboratuvardır. Şehir sakinlerinin zamanla değişen davranışları, farklı düşünce ve algıları şehrin coğrafi görünümüne yansımaktadır. Bu anlamda sürekli bir kimlik değişimi sürecinde olan İstanbul, "içinde yaşayan insanların mekânsal anatomisini yansıtan bir şehirdir (Tümertekin, 2014: 14-27)." Bu nedenle şehrin farklı yerlerinde yaşayan grupların davranışları, farklı mekânsal kalıpları doğurmuştur. Tanpınar'ın (2016: 146) ifadesi ile "İstanbul büyük mimari eserlerinin olduğu kadar küçük köşelerin, sürpriz peyzajların da şehridir." Kadim şehrin tarihsel coğrafyası ve kozmopolitliği öteki ve karşıt mekânları, dolayısıyla heterotopik mekânları üretmiştir.

Harita 1. Çalışmada Seçilen Heterotopya Mekanlarının Coğrafi Dağılışı
Figure 1. Geographic Distribution of Heterotopia Spaces in the Study

1 İdiografik ve nomotetik yaklaşımlar için bakınız: Tümertekin & Özgüç, 2014: 76-77.

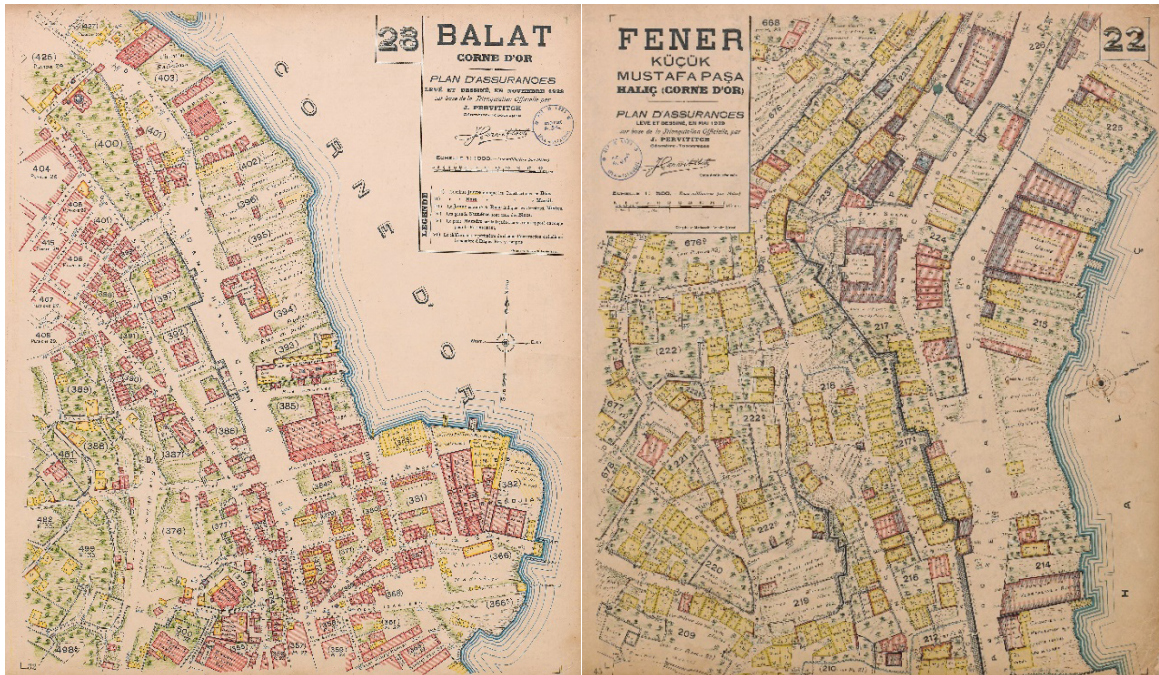
İstanbul'da birçok heterotopya mekân örneğinin olması, araştırmacılar açısından zengin bir çalışma ortamı sağlamaktadır. Şehrin kadim bir geleneğe sahip olması, üç imparatorluğa başkentlik yapması ve farklı etnik-kültürel grupları barındırması nedeniyle çeşitli heterotopya mekanları ortaya çıkmıştır. Özellikle 20. yüzyılın başlarında yoğunlaşan savaşlar nedeniyle şehrin etnik ve kültürel yapısı değişmiş, 1950'li yıllardan sonra iç göç hareketleriyle şehrin coğrafi çehresi dönüşmüştür. Şehrin kenar semtleri gecekondularla dolarken, tarihi semtlerinde etnik ve kültürel dönüşüm yaşanmıştır. Tarihi semtlerde yaşayan gayrimüslimler yerini Anadolu'nun farklı yerlerinde göç etmiş nüfusa bırakmıştır. İstanbul şehri Osmanlı İmparatorluğunun farklı etnik ve dini unsurları barındıran "Osmanlı İstanbulu" ile ulus devlet inşa etme gayesinde olan "Türkiye Cumhuriyeti'nin İstanbulu" arasında bir geçişe tanıklık etmiş, bu durum farklı mekanların oluşumuna ortam hazırlamıştır. Bu nedenle İstanbul, Osmanlı döneminden kalan ve etrafından soyutlanmış bazı kültürel bir sit alanlarına sahiptir. Bu alanlara ek olarak şehrin yoğun bir şekilde göç alması, yeni heterotopik mekanları üretmiştir.

İstanbul'da birbirinden farklı mekânsal ve kültürel heterotopyalarının olması, araştırmacıların dikkatini çekmiştir. Örneğin Ay (2018) Moda semtini, Sönmez (2019) Çukurcuma'da yer alan Masumiyet Müzesi'ni, Ural (2019) Tophane-i Amire Kültür ve Sanat Merkezi'ni, Yalçın & Ediz (2023) Beykoz Kundura Fabrikası'nı bir heterotopya mekânı olarak çalışmıştır.

Bu çalışmalar, İstanbul'da heterotopyaların mekânsal ölçekte farklı boyutlarda olabildiğini göstermektedir. Bir binadan başlayıp bir mahalle veya bir semte kadar uzanan çeşitli ölçeklere sahiptir. Bu çalışmada kent içinde kalmış, başkalaşmış ve çevresiyle uyumsuz mekânsal özelliklere sahip olan örnek semtler üzerinde İstanbul'un heterotopya mekanları tartışılmıştır. Çalışmada seçilen örnekler, şehrin merkezinde bulunan 4 ilçenin (Fatih, Beyoğlu, Üsküdar ve Kadıköy) 6 farklı noktasında yer almaktadır (Harita 1).

3.1.1. Fener ve Balat Semtleri

Osmanlı döneminde gayri Müslüm tebaanın yaşadığı Fener ve Balat semtleri, Fatih ilçesinin kuzeyinde ve Haliç'in kıyısında yer alır. Fener'de Rum, Balat'ta ise Yahudi nüfusu yaşamaktaydı. Fener semti, Tahta Minare, Abdi Subaşı ve Tevkiî Câfer mahallelerini içine almaktadır. Kuzeyinde Balat, güneyinde Ayakapı, batı ve güneybatısında Fatih bulunmaktadır. 1453 yılında İstanbul'un fethinden sonra Bizans'ın soylu ve varlıklı ailelerinden bazıları Fener'e yerleşmiştir. 16. yüzyılın sonlarına doğru Ortodoks kilisesi patriklik makamının buraya taşınmasıyla Fener, Ortodoks Rum cemaatinin merkezi oldu. Patrikhanenin etkisi sivil Rum mimarisine yansımış, birçok gösterişli konak, yalı ve meyhane inşa edilmiş, dini törenlerin yapıldığı canlı bir semt olmuştur. Fener, Osmanlı'nın son dönemlerinde nüfus kaybetmesine karşın 1940'lı yıllara kadar çoğunlukla Rumların yaşadığı bir semt olmaya devam etmiştir. Ancak sakinlerinin

Harita 2. Fener ve Balat'ın Haliç'in Kıyısındaki Kesimi (Pervititch, Haritaları, 1929)

Figure 2. Fener and Balat on the Coast of the Golden Horn (Pervititch, Maps, 1929)

İstanbul'un başka bölgelerine ve Yunanistan'a göç etmesinden sonra yerlerine Anadolu'nun farklı bölgelerinden iç göçle gelen nüfus yerleşmiştir. Semtin yeni sakinleri civardaki fabrika ve atölyelerde çalışan nüfustan oluşmaktaydı (Artan, 1995).

Fener'in kuzeyinde Haliç'in kıyısında yer alan Balat, Fener ile benzer bir değişim sürecinden geçmiştir. Yerleşim tarihi Bizans dönemine uzayan Balat, İstanbul'un fethinden sonra nüfusu artmış, Balkan ve İspanya'dan gelen Yahudi nüfus yerleştirilmiştir. 20. yüzyıla başlarına kadar nüfusun çoğunluğunu Yahudiler oluşturmuştur. Ancak yüzyılın ortalarına doğru Yahudi sakinlerinin Pera, Galata ve Kuzguncuk gibi farklı semtlere ve İsrail'e göç etmesinden sonra Balat'ın kültürel dönüşümü başlamıştır. 1950'lerden sonra Anadolu'nun farklı bölgelerinden gelen kırsal nüfus, Balat'ın etnik ve kültürel yapısını değiştirmiştir (Yücel, 1996). Fener ve Balat semtlerinin fonksiyonel ve mekânsal açıdan çeşitliliği Cumhuriyet'in ilk yıllarında çizilen Pervititch Haritalarına da yansımıştır (Harita 2).

Fener ve Balat semtlerinin kültürel ve mekânsal dönüşümü semtin tarihi dokusuna zarar vermiş olsa da geçmişin izine halen rastlanılmaktadır. Kiliseler, Sinagoglar, Rum okulları ve geleneksel mimari yapılar (Foto 1), geçmişten günümüze gelen farklı mekanlardır. Mesela Fener ve Balat'ta bulunan Merdivenli Yokuşu, Ahrıda Sinagogu, Fener Rum Ortodoks Patrikhânesi, Sveti Stefan Kilisesi, Fener Rum Ortaokulu ve Lisesi bu yapılardan birkaçıdır. Bu yapılar, Fener ve Balat semtlerini

çevresine göre farklı yapmakla birlikte bulunduğu şehrin genel özelliklerinden farklı mimari ve kültürel değerler taşıyan mekanlar haline getirmiştir. Nitekim Google Haritalar'da yapılan 113 ve Tripadvisor'da yapılan 478 yorum söz konusu iki semtin estetik, mimari ve ambiyansının farklılığına işaret etmektedir. Fener ve Balat semtlerini gezen kişiler, bölgenin nostaljik, farklı ve heterotopik özelliklerini sıklıkla dile getirmişlerdir. Bu yorumlar, Fener ve Balat semtlerin kültürel çeşitliliğine ve mimari dokusuna vurgu yapmakta, bu yönüyle eski İstanbul'u hatırlattığını sıklıkla ifade etmektedir. Bu yorumlardan seçilen örneklerden birkaçı şöyledir;

“Eski İstanbul'un izlerini taşıyan harika bir yer.”
“İstanbul'un en renkli, ahenkli bölgelerinden birisi. Antikanın, entelektüelliğin, taze kahvenin, hoş sohbetin ve renklerin aynı anda senkronize olup sizi mest ettiği mekân.”
“Balat çok renkli, civil civil, farklı kültürel dokusu olan özel bir bölge. Sokakları, mekanları, camisi, kiliseleri, tarihi yapıları ve insanları ile çok özgün bir atmosfer var burada.”
“Mahallenin kültürel çeşitliliği kiliselerin, sinagogların ve camilerin uyum içinde bir arada yaşamasından açıkça görülmektedir. Balat'ta önemli bir Yahudi mirası vardır. Balat özünde tarih, kültür ve canlı sokak yaşamının büyüleyici bir karışımıdır. Özgünlüğü ve karakteri, İstanbul'un çeşitli mahallelerinin zengin dokusuna dalmak isteyenler için...”
“Fener ve Balat sokakları, eski tarz rengarenk evler ve gizli kiliselerle dolu olup, şehirde yürüyüş yapmak için idealdir. Bu mahalle alışlagelmişin dışındadır ve tarih ve kültür açısından

Foto 1. Merdivenli Yokuş, Balat Mah. Fatih.

Photo 1. Merdivenli Yokuş, Balat Mah. Fatih.

zengin bir şehirde yaşayan (eski) İstanbulluların günlük yaşamlarına dair bir fikir vermektedir.”²

“Mistik bir yer. Cami ve Kiliselerin bir arada bulunduğu yer, dinler bahçesi gibi.” “Bulgar kilisesi, Patrikhane, Taş mektep, Sahabe mezarları, sayılamayacak kadar çok tarihi bina, onlarca mescit cami, kilise var ama en güzeli bunların hepsine aynı sokakta rastlamak. Koca çınarların gölgesindeki daracık sokaklar bir anda sizi modern İstanbul’dan geriye Roma, Bizans, Osmanlı dönemlerine götürüyor.” “Cafeleri, caddeleri, sokakları ile tarihten fırlamış gibidir. Burada insan tarihe yolculuk yapıyor hissine kapılıyor.” “Renkli renkli eski İstanbul sokakları ve evleri.. Hepsi buram buram tarih kokuyor, değişen koca dünyada değişmemek için direnmeye çalışıyor. Sokaklarda yürüdükçe yaşanmışlıkları görebiliyorsunuz.”³

3.1.2. Moda ve Yeldeğirmeni Semtleri

Moda ve Yeldeğirmeni diğer heterotopya alanlarından farklı olarak sur içi İstanbul’un dışında bulunan semtlerdir. Moda burnu üzerinde yer alan Moda semti, tarihi süreç içerisinde farklı medeniyetlere ev sahipliği yapmıştır. Kalkhedon kentinin

kurulduğu bölgede yer alan semt, Roma döneminde Konstantin şehrinin banliyösü durumundaydı (Türkoğlu, 2017). Moda yarımadasında yayılış gösteren Kalkhedon kentinin Osmanlı döneminde batıya doğru kaymasıyla bölge önemini kaybetmiş olup, 1840’lardan itibaren vapur seferlerinin başlamasının ardından tekrar gelişmeye başlamıştır (Altun Atlı, 2019). Bu gelişmelerin ardından Galata’da yaşayan Levantenlerin bir kısmı ve bazı İngiliz seçkin aileler 19. yüzyılda Moda semtine yerleşmiş; bölgede yaşayan Rum ve Ermenilerle birlikte kendi kültürlerine uygun olacak şekilde ibadethane, okul ve binalar yaptırarak 19. yüzyılın Moda semtini inşa etmişlerdir (Sefer, 2017). 19. yüzyıldan itibaren Moda semtinin şekillenmesine önemli katkı sunan Osmanlı gayrimüslimleri, ilerleyen yıllarda bölgenin çevresine göre farklı bir mekân olmasında etkili olmuşlardır.

J. Pervititch, İstanbul’un muhtelif bölgelerini ve Moda semtinin 1/1000 ölçekli planını çizmiştir (Michel & Serezli, 2002; Harita 3). Söz konusu dönemi gösteren haritada yer alan Moda parkı, çocuk bahçesi ve tenis kortu hala varlığını sürdürmektedir. Köşklerin, geniş bahçelerin, kâgir konutların ve bostanların yer aldığı semt planlı bir gelişim göstermiştir.

Harita 3. Kadıköy Moda Burnu ve Yeldeğirmeni (Pervititch, Haritaları, 1937)

Figure 3. Kadıköy Moda Burnu ve Yeldeğirmeni (Pervititch, Maps, 1937)

2 Google Haritalar, Balat, Erişim Adresi: <https://maps.app.goo.gl/FIA1M4mi6VKRC22n9>

3 Tripadvisor, Balat, Erişim Adresi: <https://www.tripadvisor.com.tr/ShowUserReviews-g293974-d297140-r687858858-Balat-Istanbul.html#REVIEWS>

Günümüzde Moda semti; Moda parkındaki fotoğraf yarışmaları, duvar yazıları, kafe isimleri, sahaflar, sanat evlerinin yanında Nostaljik Moda Tramvayı, Mahmut Muhtar Paşa Köşkü (1870), Ragıp Paşa Köşkü (1903), Rasimpaşa Camii, Ayios Yergios Rum Kilisesi (1694), Surp Levon Ermeni Katolik Kilisesi (1722), Assumption Fransız Katolik Kilisesi (1865), Kadıköy Moda Notre Dame de Sion Okulu (1856), Saint-Joseph Fransız Lisesi (1870), Kadıköy Lisesi (1899), Moda sahili, Moda İskelesi (1917) ile farklılıkların mekanı olmuştur. Bu bakımdan İstanbul'daki marjinal mekanlardan olup, alternatif kültürün yaşadığı heterotopik bir kaçış mekanıdır (Ay, 2018).

İstanbul'un heterotopik mekanlarından biri olan Yeldeğirmeni batıda Rıhtım Caddesi, kuzeyde Anadolu demiryolu, doğuda Ayrılık Çeşmesi Mezarlığı, güneyde Halitağa Caddesi arasında yer almakta olup idari olarak Rasimpaşa Mahallesi sınırları dahilindedir. Yeldeğirmeni semti adını 1780 yılında I. Abdülhamit döneminde Kadıköy-Haydarpaşa arasında yer alan düzlüğe yaptırılan yel değirmenlerinden almıştır (Atılgan, 2007). Daha önceleri geniş çayırların ve bahçeli köşklerin yer aldığı bölge Haydarpaşa çayırının ulaşım merkezi haline gelmesiyle gelişmeye başlamıştır. Haydarpaşa Askerî Hastanesi (1899), Haydarpaşa Garı (1908), Hasanpaşa Gazhanesi ve çeşitli binaların inşasıyla bölgedeki gelişim hızlanmıştır (Çelik, 1996). Bölgede yaşayan Müslümanlara ek olarak Tanzimat Fermanının ardından Ermeni ve Rumlar yerleşmiş, 1872'de Kuzguncuk'ta çıkan yangının ardından Yahudiler bölgeye göç etmiştir. Ayrıca Haydarpaşa Garı ve demiryolu inşaatında çalışmak üzere gelen Alman işçiler Yeldeğirmeni'ne yerleşerek burada kendi okullarını ve İstanbul'un ilk apartmanlarını inşa etmişlerdir (Şendur, 2010). Yeldeğirmeni geçmişte farklı etnik ve dini unsurların bir arada yaşadığı bir mekân olması ve o dönemlerde inşa edilen mimariyi korumuş olması bakımından çevresine göre farklı bir mekandır.

Yeldeğirmeni semti, 2000'li yıllarda çöküntü alanı haline gelmiş olup, yerel yönetim tarafından bu durumu iyileştirmeye yönelik çeşitli çalışmalar planlanmıştır (Arisoy, 2014). Bina restorasyonu ve mahalle kültürünün canlandırılmasının yanında çeşitli kültürel projelere yönelik çalışmalar başlamıştır. Bunlardan biri binaların dış yüzeylerine duvar resimlerinin yapıldığı MURAL-İST projesidir. Bu çalışmalar Yeldeğirmeni semtinin etrafına göre farklılaşmasını sağlamış, alternatif bir anlatı sunarak, kendini ifade etme ve muhalefet etme platformları oluşturmuştur (Demirhan & İnceoğlu, 2023). Ayrıca 2021 yılında

kültür ve sanat odaklı etkinliklerin düzenlendiği Müze Gazhane, semtte farklı yaşam alanlarının gelişmesini hızlandırmıştır. Günümüzde Yeldeğirmeni semti kitapçıları, çeşitli tasarım ve sanat atölyeleri, restoranları, butik kafeleri, duvar yazıları, sergileri, sokak sanatçıları, eğitim ve dini yapıları ile sosyal ve mekânsal yapısıyla kendine has bir heterotopik mekandır. Burası İstanbul halkının eğlenmek, sosyalleşmek, öğrenmek ve fikirlerini özgürce ifade etmek için bir kaçış mekânı olarak ifade edilebilir (Foto 2).

Foto 2. Metruk Bir Aparmanın Alt Katında Yer Alan Bir Kafe, Yeldeğirmeni, Kadıköy

Photo 2. A Cafe Located on the Lower Floor of an Old Building, Yeldeğirmeni, Kadıköy

Moda semti hakkında Google Haritalar'da yapılan 14.500 yorumun birçoğu buranın farklı ve hareketli bir mekân olduğu yönündedir. Ayrıca Moda sahili, Moda caddesi, çeşitli restoran, kafe, eğlence mekanları, dini ve eğitim kurumlarına ait yapıları, manzarası ve farklılıkların bir arada bulunması ile ilgili ön plana çıkan yorumların olduğu görülmektedir. Semtin farklı ve özgün yönüne vurgu yapan yorumlardan birkaçı şöyledir:

“Moda semti karmaşıklığın içinde çok güzel bir detay”, “İstanbul'un en gözde mekanlarından” “Moda Caddesi Taksim İstiklal kadar kalabalık olan ve barlar butikler vs. dükkânlarla dolu cadde”⁴, “Moda sahil yolu ve parkı ailenizle birlikte müthiş deniz manzara karşısında yürüyüş yapıp güzel vakit geçirebileceğiniz kütüphanenin bulunduğu denize karşı kitabınızı okuyabileceğiniz bir mekan”⁵, “Şifa Camii, tiyatrodan çıkıp namaza yetişmeye çalışıp bulduğumuz cami”⁶, “Mükemmel

4 Google Haritalar, Moda Caddesi, Erişim Adresi: <https://maps.app.goo.gl/mXDax7paLrhLbga28>

5 Google Haritalar, Moda Sahil Parkı ve Yürüyüş Yolu, Erişim Adresi: <https://maps.app.goo.gl/KgFEo17xZj4pmPFS9>

6 Google Haritalar, Şifa Camii, Erişim Adresi: <https://maps.app.goo.gl/1qcNRTkz3bvSP6Yn6>

vegan restoranları””, “aradığınızı hemen her kalitede ve fiyat aralığında antikalar bulabileceğiniz antikacılar.”⁸

Yeldeğirmeni semti de Moda semti gibi hakkında sanal ortamda birçok yorumun yapıldığı bir mekandır. Semtle ilgili yapılan 49 yorumdan bazıları, buranın tarihi dokusu, cadde ve sokakları, İstanbul’un ilk apartman örnekleri, sergi, müze, kafe, restoran ve eğlence mekanlarına dairdir. Bu yorumlardan birkaç örneği şöyledir:

“Yeldeğirmeni, cumartesi günleri her yerden kahve, sabah kahvaltısı kokuları gelen dar, kısa sokaklara sıkışmış salaş kafeler, eski tarihi ama bakımsız evlerin altındaki dükkanlarda ikinci el kıyafet, kitap ve malzemeler, kafeler, öğrencilere gençlere daha çok hitap eden bir bölgedir. Kadıköy rıhtıma yakın kısımlarında hırdavat dükkanları tamir malzemeleri, eski evler bulunur. Yeldeğirmeni sokak ve Salı Pazarı çevresinde kafeler pasta, çörek ve çay yapan fırınlar bulunmaktadır.” “Yapı olarak tarihsel görünümde” “İstanbul’da apartman hayatının ilk başladığı mahallelerden olup sokakları gezilesi, butik kafelerinde oturulması bir yerdir.” “Atmosferi özgün büyüklü bir yer. Gece ayrı gündüz ayrı, her an bir yerden bir sürpriz çıkabilecek bir muhit. Eskicileri, fırınları, mahalle esnaflarıyla iyi bir yer.” “Sanat atölyeleri, tarihi binalar, güzel kafeler harika duvar resimleri... Kadıköy’ün son yıllarda popüler lokasyonu... Mutlaka Yeldeğirmeni sokaklarını gezin. Kafelerinde oturup bir şeyler için. Tarihi koynunda saklamış bir yer. İstanbul’un dününü seyrediyorsunuz ayaklarınız bugün deyken.”⁹

3.1.3. Fatih (Siirt) Kadınlar Pazarı

Göçmenler, göç ettikleri yerlerde bir heterotopya inşa ederler (Şahin & Elbeyli, 2022). Bu yüzden göç çalışmalarında, göçmenler genellikle heterotopik varlıklar olarak nitelendirilir. Göçmenler, kendi asıl kültürel ve coğrafi bağlarının dışında, sınırları aşarak farklı yerlerde yaşadıkları için heterotopik bir kimlik temsil etmektedirler (Göker, 2017). Göçle oluşan mekanların heterotopya olarak ele alınmasının nedenlerinden birisi de terimin tıbbi kökenlerinde yatmaktadır. Tıp terminolojisinde heterotopya bir dokunun bir hücrenin orijinal yerinin dışında üremesini ifade etmede kullanılır. Göç hareketlerinde kaynak yerinin ötesinde göç edilen yerde oluşan mekânsallaşma biçimi olduğu için bir heterotopyadır. İstanbul’da buna örnek olarak Siirt Kadınlar Pazarı gösterilebilir.

Fatih ilçesine bağlı Zeyrek Mahallesi İtfaiye Caddesi’nde yer alan Siirt Kadınlar Pazarı, bulunduğu ortam ile farklı özelliklere sahiptir. Bozdoğan Kemerî’nin Unkapanı semtine denk gelen kesiminin kuzeybatısında yer alan Kadınlar Pazarı, başta Siirt olmak üzere Doğu ve Güneydoğu bölgelerine ait ürünlerin satıldığı bir çarşıdır. Cadde boyunca uzanan büryan kebabı restoranları ile sakatat, otlu peynir, Siirt fıstığı, menengiç, karakovan balı, baharatlar ve bittım sabunu satışı yapan dükkanlar, bu alanı adeta küçük bir Siirt haline getirmiştir. Bu nedenle çarşı, Siirt Pazarı olarak da bilinmektedir. Ayrıca işletme tabelalarındaki Diyarbakır, Van, Bitlis ve Bitlis gibi şehir adları, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerine çağrışım yapmaktadır. Bu durum, Kadınlar Pazarı’nın bulunduğu ortamdaki farklı bir

Foto 3. Kadınlar Pazarı’nda Bir Dükkan Tabelası: *Doğudan Gelen Lezzet*
Photo 3. A Shop Signboard in the Kadınlar Pazarı: *Taste from the East*

7 Google Haritalar, VEGANARSİST- KADIKÖY, Erişim Adresi: <https://maps.app.goo.gl/h21joqt4Ab1FSeh57>

8 Google Haritalar, Hisar Antik - Antika Alan Yer, Erişim Adresi: <https://maps.app.goo.gl/mZEEuNt5HYNEUsnu9>

9 Google Haritalar, Yeldeğirmeni, Erişim Adresi: <https://g.co/kgs/ZZvi5fk>

mekâna ait özellikleri taşıdığını göstermektedir (Foto 3). Oysa Siirt Kadınlar Pazarı'nın esas yeri Siirt şehrinin çarşısıdır. Fakat iç göçler, büyük kentlerde düzenin aksine gelişen mekânsallıklar üretiyor. Giyimden yiyeceklere kültürel ürünlere kadar birçok şey İstanbul kültürüne ait değildir. Burada satılan ürünler, halen de Siirt'ten üretilip getirilir. Siirt Kadınlar Pazarı hala İstanbul'a ait olamamanın farklı bir yeri olarak tezahür eder.

Ziyaretçilerin mekânsal algısını ve mekâna bakış açısını sanal ortamda yapılan yorumlarda görmek mümkündür. Toplamda 29 yorumun yer aldığı Tripadvisor isimli çevrimiçi seyahat sitesinde Kadınlara Pazar'ına ilişkin *“sakatat ve çerez cenneti, büryan vadisi, yöresel ve otantik bir yer, çok yerel pazar, kebab ve yerel ürünler için yerel bir mücevher”* gibi ifadeler kullanılmıştır. Dolayısıyla sanal alemde yapılan yorumlar, buranın heterotopik bir mekân olduğuna atıfta bulunmaktadır. 49 yorumun yer aldığı Google Haritalar'da kullanıcıların şu ifadeleri bu durumu doğrular niteliktedir: *“Güneydoğu mutfağından örnekler sunan lokantalar; yöresel ürünler, sakatat ve et ürünleri ile çerez satan dükkânların bulunduğu ilginç bir pazar yeri.” “Pazar esnafının çoğunu Siirtlilerin oluşturduğu pazar da doğudaki pazarlarda satılan her türlü hayvansal ve bitkisel ürünlerin tamamını bu çarşıda bulmak mümkün”¹⁰ “Bitlis'e gitmeye gerek yok.”¹¹*

Kadınlar Pazarı'na ilk bakışta burasının farklı bir mekân olduğu anlaşılmaktadır. Farklı insan manzaraları, konuşulan dil ve şivenin değişmesi, yöresel dükkanlar, lezzetler ve ürünler, burayı başkalaşmış bir mekân haline getirmiştir. Burayı ziyaret edenler kendilerini Doğu ve Güneydoğu şehirlerinden birisindeymiş gibi hissetmektedir. Kadınlar Pazarı ile ilgili sanal alemde yapılan yorumlar, bu hissiyatı yansıtmaktadır. Yapılan yorumlar, mekânsal bir farklılığa dolayısıyla buranın bir heterotopik mekân olduğuna işaret etmektedir. Dolayısıyla bulunduğu bölge ile zıtlıklar içeren Kadınlar Pazarı, bulunduğu ortama ait olmayan bir hissiyatı vermektedir.

3.1.4. Taksim ve İstiklal Caddesi

Lefebvre'ye göre düzen dışı gruplar heterotopik mekanları inşa eder. Özellikle devrimci hareketler, heterotopik mekanları üretir (Harvey, 2019). Zira ihlal ya da ötekilik mekânları olan heterotopyalar, buldukları yerde mevcut mekânsal düzenleri ciddi biçimde sarsar ya da bunlara meydan okurlar ve rahatsız ederler (Gregory vd. 2009). İstanbul'da heterotopyaların bu

yönüne atıfta bulunan mekanların başında hiç şüphesiz Taksim Meydanı ve onun mekânsal uzantısı haline gelen İstiklal Caddesi'dir. Taksim Meydanı tepkilerin ve gösterilerin, İstiklal Caddesi ise eylemlerin ve yürüyüşlerin simgesel mekânı olmuştur. Özellikle Taksim Meydanı, son 70 yıldan beri İstanbul hatta Türkiye siyasetinin bir parçası olmuş, tartışmaların odağında yer almıştır.

Taksim Meydanı, 1950'li yıllardan sonra sivil politik eylemlerin ve gösterilerin yapıldığı bir mekân olmaya başlamıştır. Ancak, 1960'lardan sonra başlayan öğrenci hareketleri meydanın gösteri ve protestoların simgesel mekânı haline getirmiştir. 1970'lerden itibaren Taksim Meydanı, işçi, sol hareketler ve sendikaların ana gösteri, yürüyüş ve protesto merkezi olmuştur. Ayrıca 1990 yılında İstiklal Caddesi'nin araç trafiğine kapatılmasından sonra bölgede yaya sirkülasyonu hızlanmıştır. Bu durum farklı bireylerin ve grupların caddede rahat bir şekilde hareket etmesine imkân sağlamıştır. 2000'li yıllarda çiçekçiler, işportacılar, tanıtım stantları, polisler ve otobüs-metro duraklarıyla parçalanmış bir görünümde iken 2010'lardan sonra araç trafiği yer altına alınmasıyla kavşak meydana dönüşmüştür. Günümüzde yılbaşı kutlamaları, konserler, maç sonrası gösterilerin merkezi konumunda iken 1 Mayıs gibi miting ve eylemler kısıtlanmıştır (Yurdadön Aslan & Yavan, 2018). Kısıtlamalara karşın halen sol görüşlü grupların ve devrimci hareketlerin kitlesel gösteri merkezi Taksim Meydanı'dır. Marjinal grupların iktidara ve düzene tepki gösterdikleri ulusal bir meydandır. Meydanın nirengi noktası ise Taksim Cumhuriyet Anıtı'dır (Foto 4). Burada marjinal gruplar, hislerini, duygularını ve fikirlerini gösterme imkanına sahip olmaktadır.

Taksim Caddesi'nin Beyoğlu'na doğru bir mekânsal uzantısı olan İstiklal Caddesi, farklı grupların gösteri yürüyüşlerinin

Foto 4. Taksim Meydanı
Photo 4. Taksim Square

10 Tripadvisor, Kadınlar Pazarı, Erişim Adresi: https://www.tripadvisor.com.tr/ShowUserReviews-g293974-d12453254-r749000888-Kadinlar_Pazarı-Istanbul.html

11 Google Haritalar, Kadınlar Pazarı, Erişim Adresi: <https://maps.app.goo.gl/85YWsgpTYgu12Le39>

yapıldığı alandır. Taksim Meydanı ile Tünel arasında 1,7 km uzunluğa sahip İstiklal Caddesi, 19. yüzyılın sonlarından günümüze şehirde yaya sirkülasyonun en yoğun olduğu caddelerin başında gelmektedir. İlk olarak Cenevizli tüccarların faaliyet alanı olan İstiklal Caddesi, 17. ve 18. yüzyıla gelindiğinde Pera, Tünel ve Galatasaray arasında gelişmeye başlamış, Osmanlı döneminde elçilik binalarının buraya taşınmasıyla kentsel hareketlilik hızlanmıştır. Cumhuriyet'in ilanından sonra elçiliklerin Ankara'ya taşınması, Varlık Vergisi ve İkinci Dünya Savaşı gibi olayların yaşanması, caddenin kısa bir süre için öneminin yitirmesine neden olmuştur. Ancak 1960-1970'lerde yapılan imar çalışmaları ve ekonomik desteklerle birlikte İstiklal Caddesi yeniden hareketlenmiş, çevresinde yüksek katlı otel ve iş merkezleri inşa edilmeye başlamış, cadde turizmin önemli merkezi haline gelmiştir. İstiklal Caddesi'nin 1990 yılında araç trafiğine kapatılması ile cadde üzerinde ve ara sokaklarda kafe, bar, galeri gibi yeni mekânlar faaliyete geçmiştir (Soygüzeloğlu & Kürçüoğlu, 2021; Foto 5).

Foto 5. İstiklal Caddesi
Photo 5. Istiklal Street

Sanal ortamda Taksim ve İstiklal Caddesi ile ilgili yapılan yazılanlar, buranın heterotopik bir mekân olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak yapılan yorumlar, buranın siyasi yönünden ziyade bir farklı insanların bulunduğu turistik, kozmopolit yapısına ve günün her saatinde kalabalık olduğuna vurgu yapmaktadır. Bazı kullanıcılar, Taksim ve İstiklal Caddesi'nin bir kültürler mozaiği ve burada Avrupalı bir havanın olduğunu ifade etmiştir. Dolayısıyla Taksim'le ilgili söylemler, meydanın siyasi dönüşümüne işaret etmektedir. Başka bir ifade ile Taksim'in protesto ve eylemlerin merkezi olmasından çok turistik bir destinasyona evrilmesine ve giderek kalabalıklaşmasına vurgu yapılmıştır. Nitekim 166 yorumun

yapıldığı Google Haritalar'da Taksim ile ilgili yapılan söylemler bu durumu kanıtlar niteliktedir;

“Genel olarak çok kalabalıktı. Fakat saat kaç olursa olsun her zaman renkli ve eğlenceli bir yer.” “Her dönem kozmopolit bir meydan.” “Kozmopolit yapısıyla özellikle yıllardan beri yabancı turistlerin ilk duraklarından biri İstanbul'da. İstanbul'da gece hayatı denince ilk akla gelen yerlerden biri.” “Taksim Meydanı, İstanbul'un en ünlü ve canlı meydanlarından biri. Şehrin kalbinde bulunmasıyla sosyal ve kültürel etkinliklerin merkezidir. İstiklal Caddesi'nin başlangıcı olan meydan, alışveriş, yeme içme ve eğlence imkanlarıyla doludur. Gece ve gündüz canlı atmosferi, yerli ve yabancı turistleri kendine çeker.” “Dil, şive ve görünüş çeşitliliği bakımından dünya kadar çeşitlidir. “İstanbul'daki Taksim Meydanı hareketli atmosferi, çeşitli mağazaları, restoranları ve kültürel olanaklarıyla bilinen canlı ve ikonik bir merkezdir. Kültürel, tarihi ve dini unsurların bu birleşimi, Taksim Meydanı'nı İstanbul'da gerçekten eşsiz ve büyüleyici bir destinasyon haline getiriyor.” “Taksim Meydanı, Cumhuriyet Anıtı ile yoğun bir gece hayatı, alışveriş ve yemek alanıdır. Vintage tramvaylar, uluslararası alışveriş zincirlerine, sinema salonlarına ve aynı caddede birçok şubesi bulunan çok sayıda mağazaya ev sahipliği yapan 19. yüzyıldan kalma binaların sıralandığı, şehrin ana yaya bulvarı olan İstiklal Caddesi boyunca hizmet vermektedir. Her zaman çok kalabalık alan, hiç uyumayan sokak...”¹²

Google Haritalar'da İstiklal Caddesi ile ilgili yapılan 3.395 yorum, daha çok caddenin çok kültürlü, kalabalık ve yoğun yapısına, kafe ve restoranları ile canlı ve eğlenceli yönüne vurgu yapmıştır. Cadde ile ilgili kullanılan ifadeler Taksim Meydanı ile benzerlik göstermekte olup, daha ziyade mekânın turistik, kalabalık ve kozmopolit yapısına atıfta bulunmaktadır. Nitekim cadde ile ilgili yapılan şu yorumlar, bu durumu kanıtlamaktadır:

“Her köşesinde farklı ve farklı bir yaşam.” “Avrupa hissi veren bir cadde.” “Taksim Meydanı'ndan Galata'ya giden cadde, hayat ve gençlik dolu güzel bir gezinti yeri.” “İstiklal Caddesi'ne girdiğinizde farklı kültürleri koklayabilir, görebilir ve duyabilirsiniz!”¹³ “Çok güzel bir cadde sanki Avrupa'dayım” “Her zamanki gibi... Gecenin 1'inde bile kalabalık. Yalnız çok fazla yabancı var. Giyim mağazalarından 02:00'ye kadar açık olanlar var. Şehir hiç uyumuyor İstiklal sokakta. Her telden insan var kültür buketi gibi cadde.” “İstiklal Caddesi, İstanbul'un enerjisini ve çeşitliliğini yansıtan bir semboldür.

¹² Google Haritalar, Taksim Meydanı, Erişim Adresi: <https://maps.app.goo.gl/Vij3nNhwst56jJyJ9>

¹³ Google Haritalar Taksim Meydanı, Erişim Adresi: <https://maps.app.goo.gl/Vij3nNhwst56jJyJ9>

Foto 6. Çarşamba Semtinde İnsan ve Mekân Manzaraları (Manyasizade Cd.)

Photo 6. People and Space Scenes in Çarşamba (Manyasizade St.)

*Burayı ziyaret etmek, şehrin tarihini, kültürünü ve canlı atmosferini yakından deneyimlemenin harika bir yoludur.”
“Bir mozaiktir bu cadde. Sadece İstanbul’un, Türkiye’nin değil, Dünya üzerindeki birçok rengin yansımalarını görebilirsiniz.”¹⁴*

3.1.5. Fatih Çarşamba Semti

Heterotopyalar, etraftan izole olan aynı zamanda nüfuz edilebilir açılma ve kapanma mekanlarıdır. Bu durum zıtlık mekanlarını oluşturan heterotopik alanların ilişkisel yapılarını göstermektedir (Foucault, 1993). Nitekim şehir içerisinde yer alan söz konusu mekanlar göçler ile beslenebilmektedir. Özellikle aile merkezli göçler şehirlerde muhafazakâr bir halka oluşturmakta, İslami habitusun gelişimini hızlandırmaktadır (Yavuz, 2005). “Korumak” ya da “olduğu gibi muhafaza etmek” anlamına gelen muhafazakarlık kavramı Güngörmez’e (2011) göre modern siyasi düşünce tarihinde bundan daha fazlasını ifade etmektedir. Öyle ki bazı cemaat ve tarikatların faaliyetlerini sürdürdükleri alanlar muhafazakâr yapılanmaların önemli merkezlerini oluşturur. Bu mekanlarda bulunan ibadethane ve dini kurumlar özümseme ve bütünleşmede önemli rol oynamakta, söz konusu mekânda bulunanların maddi ve psikolojik ihtiyaçlarının mahalle içerisinde karşılanmasını sağlamaktadır (Yavuz, 2005).

Fatih ilçesinin sınırları dahilinde yer alan Çarşamba semti, Osmanlı’nın İstanbul’a yerleşmesiyle birlikte birçok cami, mescit, medrese, türbe ve tekkenin inşa edildiği bir mekân olmuştur (Tekeli, 1994). Bu bakımdan Çarşamba, geçmişten günümüze muhafazakâr yaşamın önemli merkezlerinden biri olmuş, Cumhuriyet döneminde de bu özelliğini koruyarak

heterotopik bir mekân haline gelmiştir (Özet, 2018). Çarşamba semtinde yer alan ve 1725’te inşa edilen İsmailağa Camii etrafında faaliyet gösteren İsmailağa Cemaati söz konusu camii çevresinde kendisine has yaşam alanı oluşturmuştur. Nakşibendi tarikatına bağlı olan cemaat kendi mekânsal ve toplumsal ilişkilerini üreterek Çarşamba semtinin heterotopik bir mekân haline gelmesini sağlamıştır (Kara, 2019).

Balat Mahallesi sınırları içerisinde yer alan Çarşamba semti; Sultanselim, Draman, Karagümrük, Fener ve Edirnekapı semtleriyle komşudur. Daha önceleri gayrimüslimlerin de ikamet ettiği semtin demografik yapısı ismini aldığı Samsun’un Çarşamba ilçesinde yaşayan ahalinin iskân ettirilmesinden sonra Müslüman nüfus lehine değişmiştir (Göncüoğlu, 2013). Günümüzde Çarşamba semtini bilenlere semtin kimliği sorulduğunda sorulan kişi muhafazakâr ise, muhafazakâr ancak sert olduğunu; sorulan kişi aşırı muhafazakâr ise, İslami yaşam açısından ideal olduğunu; sorulan kişi seküler yapıda ise aşırı tutucu olduğunu ifade edecektir (Dağ, 2018).

İsmailağa Cemaati ve mensupları Çarşamba semtinde ilmi ve dini hizmetlere ek olarak toplumsal hayatı şekillendirerek gündelik hayata da yön vermektedir. İsmailağa Camii ve yakın çevresinde vakıf, yayınevi, aşevi, yardım organizasyonları, fıkıh, dini meseleleri danışma hattı, halka açık medrese, kütüphane, Kur’an kursu gibi sosyokültürel unsurların varlığı mekânın çevresine göre farklılaşmasında önemli rol oynamıştır (Kara, 2019). Ayrıca gündelik ihtiyaçlar semt içerisinde karşılanmakta olup, caddelerde cemaatin giyim tarzına uygun olan çarşaf, ferace, cübbe, sarık satan dükkanlar yaygın durumdadır (Özet, 2018). Bu bakımdan Çarşamba semti, şehirle ilişkili ancak kendi

habituslarında yaşayan başka mekanlardan biridir (Kara, 2019; Foto 6).

İstanbul'un diğer heterotopik mekanlarında olduğu gibi sosyal medyada Çarşamba semtiyle ilgili de birçok yorum bulunmaktadır. Google Haritalar'da semte ilişkin 1.193 yorum yapılmıştır. Bu yorumlardan bazıları Çarşamba semtinin Osmanlı döneminden kalma orijinalliğini koruyan bir mekân olduğu, muhafazakarların yaşadığı, esnafın güler yüzlü olduğu, genelde muhafazakarların tercih ettiği dükkanların bulunduğu, manevi ortamının yüksek olduğu yönündedir. Bu yorumlardan seçilmiş örnekler şunlardır:

“İstanbul’da özel bir yer, İstanbul’un muhafazakâr kesimin merkezi, tütsü, dini kitaplar, tesettürlü elbiseleri satın almak için ideal bir yer.”¹⁵ “... manevi havası ön planda... ayrıca burada çok fazla kitap satılıyor adeta ilim merkezi...”¹⁶ “İstanbul’un tarihi semtlerinden biri olmasından insana eski İstanbul’u yaşıyor.” “Osmanlı zamanında olma hissi veriyor,” “Gezerken Mekke sokaklarında gibi hissediyorum.” “Her yer cübbeli ve sarıklı.” “Türkiye’de muhafazakâr insanların genellikle oturmuş olduğu bir yer.” “Manevi huzuru beni çok etkilediği, esnafın baba, abi gibi naif, saygılı ve içten olduğu semt.”¹⁷

3.1.6. Karacaahmet Mezarlığı

Foucault’a göre heterotopya mekanlara ilişkin ilkelerinden biri de zamandan kopuştur. Yani içinde bulunduğu zamanın dışında öteki zamanı ifade eder. Bu zamansal kopuşu ve üst üste binmeyi ‘heterokroni’ kavramıyla açıklayan Foucault, bu ilkede mezarlıklardan bahseder (Foucault, 1988; Yalçın, & Ediz, 2023). Mezarlıklar zamanı durdurur ve kişilerin farklı dönemleri tecrübe etmesine imkân sağlar. Bu anlamda heterotopyanın zamandan kopuşu temsil eden yönü, mezarlıklardır. Mezarlıklarda zaman ve mekân iç içe geçmiştir. Ölümden sonra bireyin kültürel ve dinî ritüeller ile gömüldüğü mekânlar olarak bilinen mezarlık, tarih boyunca kişiye verilen değer mezarına verilen değerle eşdeğer görülmüştür. Foucault’a göre, modern toplumda mezarlıklar artık ötekileşmiş alanlara, yani heterotopyalara dönüşmüş ve eski önemini yitirmiştir. Modern dünyada mezarlıklar heterotopik alanlara evrilmiş, tarihsel değerini kaybetmiştir (Demir, 2021). Mezarlıklar daha önceleri şehrin içinde iken, zamanla hayatın bireyselleşmesi ve ölümün bir hastalık olarak görülmesinden sonra şehrin dış çeperlerine doğru kaymıştır (Foucault, 1988).

İstanbul’da 500’den fazla mezarlık olsa da bunlar içerisinde hiç şüphesiz en meşhuru tarihi Karacaahmet Mezarlığı’dır. İstanbul’un en büyük ve meşhur aynı zamanda en eski mezarlığı olan Karacaahmet Mezarlığı, 750 dönümlük bir arazi üzerinde yer almaktadır. Tarihi geçmişi 14. yüzyıla dayanan mezarlıkta, tam sayısı bilinmemekle beraber milyonlarca insanın defnedildiği tahmin edilmektedir. Mezarlık; Saraçlar Çeşmesi, Miskinler, Şehitlik, Duvardibi ve Musallâ isimli beş ana bölgeye ayrılmıştır. Mezarlık kuzeyde Tunusbağı’ndan güneyde Haydarpaşa Numune Hastanesi ve Avrasya Tüneli’nin Anadolu girişine doğru eğimli bir arazi üzerinde yer alır. Günümüzde şehirsiz alan içerisinde kalan Karacaahmet Mezarlığı 1920’li yıllarda Üsküdar yerleşim alanı dışında kalmaktaydı. Karacaahmet Mezarlığı başta servi olmak üzere çınar, defne, çitlembik gibi ağaçları ve farklı bitki türleriyle bir orman görünümü kazanmıştır. Mezarlığın etkileyici görünümü ve mimari ihtişamıyla yüzyıllar boyunca yabancı seyyahları büyülemiş (İşli, 2001; Şahin, 2015), bu yüzden tasvirlerle, gravürlere veya resimlere konu olmuştur (Kucur, 2015; Foto 7).

Foto 7. 1890’larda Karacaahmet Mezarlığı
(Kaynak: Library of Congress).

Photo 7. Karacaahmet Cemetery in the 1890s
(Source: Library of Congress).

Karacaahmet Mezarlığı’nı heterotopik bir mekân yapan iki önemli unsur bulunmaktadır: İlki zaman bakımından buraya ait olmaması, ikincisi ise mekânsal anlamda çevresinden farklı bir ortam olmasıdır. Zira mezarlık, eski ile yeni bir araya getiren bir işleve sahiptir. Şehrin en eski ve en büyük mezarlığı olan Karacaahmet Mezarlığı, genelde Türkiye’nin özelde ise

15 Google Haritalar, Çarşamba Meydanı. Erişim Adresi: <https://maps.app.goo.gl/rCKyCAr1UtKZmHq6A>

16 Google Haritalar, Fatih Çarşamba Pazarı, Erişim Adresi: <https://maps.app.goo.gl/vLUNCZxSJLbqLAN6>

17 Google Haritalar, Çarşamba Meydanı. Erişim Adresi: <https://maps.app.goo.gl/rCKyCAr1UtKZmHq6A>

İstanbul'un içinden geçmiş olduğu sosyo-kültürel dönüşüme şahitlik eder. Çevresiyle ile zıtlıklar içeren, bir kopuş mekânı mezarlık, bulunduğu ortama ait olmayan bir hissiyatı vermektedir. Mezarlık geçmişten bugüne kalan bir kalıntı mekânı olarak ele alınabilir. Mezarlığın bulunduğu bölge, kentsel peyzaj bakımından farklı arazi kullanımlarına sahiptir. Ölülerin mekânı olan Karacaahmet Mezarlığı, konut dokusu içinden kalmış bir orman görünümündedir. Dolayısıyla mevcut toplumsal ve mekânsal düzen içerisinde zıt bir anlam taşıyan mezarlık, yan yana gelemeyecek birçok farklı mekânı bir arada barındırır, çevresiyle uyuşmayan coğrafi bir görünüm sergiler. Mezarlık, fonksiyonel anlamda farklı bir kullanıma sahiptir.

Karacaahmet Mezarlığı'na ilişkin Google Haritalar'da 486 yorum yapılmıştır. Mezarlığı ziyaret edenler, buranın ibret alınacak bir mekân olduğu ve Dünyada ölümü ve ahireti hatırlattığını ifade etmektedir. Örneğin bir kullanıcı mezarlığı "*Hayatın anlamı, gerçekliği ve ne kadar boş yaşandığının görünür hali*" olarak tasvir etmektedir. Yorumlarda mezarlığın manevi ve uhrevi yönü vurgulanmakla birlikte bazı ziyaretçiler, şehrin koşuşturması, karmaşıklığı ve yoğunluğu içerisinde kalmış huzurlu, sakin ve ferah bir mekân olduğu ifade edilmektedir. Mesela bir kullanıcı mezarlığı "*Huzur ve temiz havanın olduğu, tarihi şahsiyetler ve ömrün değerinin bir arada görüleceği bir mekân.*"¹⁸ olarak tanımlamaktadır. Bazı yorumlarda ise mezarlığın bulunduğu çevreden farklı ve şehrin içerisinde kurtarılmış bir yeşil alan olarak tanımlanmaktadır. Örneğin bir ziyaretçinin "*Ölülerimizi ziyaret ederek hem ölümü hatırlayabiliriz; hem de bir botanik bahçesi gibi olan mezarlıkta mini bir gezi yapabilirsiniz.*"¹⁹ şeklindeki yorumu, mezarlığın uhrevi yönü ile birlikte buranın bir yeşil alan olarak görülebileceğine işaret etmektedir.

Sanal ortamda *geçmişle geleceğin buluştuğu yer* olarak tanımlanan Karacaahmet Mezarlığı'yla ilgili yapılan yorumların içerikleri analiz edildiğinde özellikle iki ifadenin sıklıkla dile getirildiği görülmektedir. Bunlardan ilki Ankebüt Suresi'nin 57. ayetinde geçen "*Her nefis (canlı) ölümü tadacaktır.*" ifadesidir. Diğeri ise Necip Fazıl Kısakürek'in yazmış olduğu Karacaahmet şiirinin ilk dizelerinde geçen "*Deryada sonsuzluğu zikretmeye ne zahmet! Al sana, derya gibi sonsuz Karacaahmet!*" sözleridir.²⁰ Söz konusu iki alıntıya çokça yer verilmesinin nedeni Karacaahmet Mezarlığı'nın dünya hayatının geçiciliğini ve ölümü anımsatmasıdır.

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Şehirler çeşitli yapı ve işlevleriyle heterotopik mekanların ortaya çıkması açısından uygun bir zemindir. Bu çalışmada heterotopya gibi soyut bir kavram, İstanbul şehri gibi somut bir mekân üzerinde irdelenmiştir. Meseleye mekânsal bir perspektifle yaklaşan çalışmada, seçilen örnek mekânların heterotopik bir mekân olup olmadığı tartışılmış, bu mekanların oluşumu, gelişimi ve kentsel doku üzerindeki yarattığı etki incelenmiştir. Çalışmada seçilen heterotopya örneklerinin ortak noktası, hemen hepsinin şehrin eski semtlerinden oluşmasıdır. Tarihi geçmişi Bizans'a kadar giden Fener-Balat, Osmanlı dönemlerinden günümüze kalan Çarşamba semti, Kadınlar Pazarı, Moda ve Yeldeğirmeni semtleri ile Karacaahmet Mezarlığı, eski İstanbul'dan günümüze kalan mekanlardır. Bu mekanların eski olması ya da başka bir ifade ile çok katmanlı bir kültüre sahip olması, heterotopik bir nitelik kazanmasından rol oynamıştır.

Heterotopyalar, doğası itibarıyla farklı ve özgün mekanlardır. Benzerlikten ziyade özgünlüğün ve farklılığın talep gördüğü bir dönemde, İstanbul'un heterotopya mekanları aynı zamanda şehir sakinleri ve turistlerin ilgisini çekmektedir. Bu nedenle İstanbul'un bazı heterotopyaları şehrin en yoğun, kalabalık ve hareketli mekanlarını oluşturmaktadır. Mesela Taksim Meydanı, İstiklal Caddesi, Fener-Balat semtleri ve Moda gibi semtler günün her saatinde hareketliliğin gözlemlendiği yerlerdir. Çünkü heterotopya ütopiyaların aksine konut alanlarında değil, kamusal mekânda ancak kendisine yer bulabilmektedir. Konut alanlarında o yerin sakinleri farklılık değil benzerlik oluşturarak homojen bir yapıya bürünmektedir. Fakat kamusal mekanlar heterojendir. Anonimdir. Görünmezdir. Herkes kendi başına hareket eder. Bu da heterotopyaların doğasına uygundur. İstanbul'un heterotopya mekanları, aynı zamanda şehrin farklı yüzünü ve kozmopolit yapısını yansıtır. Moda ve Yeldeğirmeni bir kaçış mekânı, Taksim ve İstiklal Caddesi kozmopolit ve eğlence mekânı olması ile öne çıkarken, Fener ve Balat semtleri eski İstanbul'u hatırlatır. Fatih Kadınlar Pazarı'nda iç göçün İstanbul'daki mekânsal yansımaları iken Çarşamba semti ise şehrin muhafazakâr yönünü gösterir. Karacaahmet Mezarlığı da ölümler mekânı olarak ön plana çıkar.

İstanbul'un heterotopya mekanları aynı zamanda şehrin gözde semtleri olduğundan konumları gereği soylulaştırma süreci ile karşı karşıya kalmıştır. Söz gelimi Fener ve Balat'ta

18 Google Haritalar, Karacaahmet Mezarlığı, Erişim Adresi: <https://maps.app.goo.gl/2he3JCeUFW8dYUKT8>

19 Google Haritalar, Karacaahmet Mezarlığı, Erişim Adresi: <https://maps.app.goo.gl/2he3JCeUFW8dYUKT8>

20 Google Haritalar, Karacaahmet Mezarlığı, Erişim Adresi: <https://maps.app.goo.gl/2he3JCeUFW8dYUKT8>

tarihi binaların restorasyonu sayesinde harabe, eski ve âtil durumda olan binalar ticari mekanlara dönüşmüştür.²¹ Bilinen adı Yeldeğirmeni olan Rasimpaşa Mahallesi'nde son dönemlerde soylulaştırma tartışmalarının odak noktası hâline gelmiş, mahallenin yaşam biçiminde ve kullanımında da değişiklikler yaşanmıştır.

İstanbul'daki heterotopik alanlar çağdaş kentlerde olduğu gibi şehrin mozaiki olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca söz konusu alanların belli gruplar tarafından özelleştirilmiş kamusal mekanlar olduğu anlaşılmaktadır. Bu konunun daha iyi anlaşılabilmesi için daha önce de ifade ettiğimiz gibi heterotopik mekanlar açısından açık bir laboratuvar olan İstanbul'un coğrafyacılar ek olarak sosyolog, mimar, şehir planlamacı ve felsefecilerin farklı bakış açılarıyla değerlendirmesi İstanbul'un bu anlamdaki zenginliğini ortaya koyacaktır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Yazar Katkıları: Çalışma Konsepti/Tasarım- R.B., E.A.S.; Veri Toplama- R.B., E.A.S.; Veri Analizi/Yorumlama- R.B., E.A.S.; Yazı Taslağı- E.A.S., R.B.; İçeriğin Eleştirel İncelemesi- E.A.S., R.B.; Son Onay ve Sorumluluk- R.B., E.A.S.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması beyan etmemişlerdir.

Finansal Destek: Yazarlar finansal destek beyan etmemişlerdir.

Peer Review: Externally peer-reviewed.

Author Contributions: Conception/Design of Study- R.B., E.A.S.; Data Acquisition- R.B., E.A.S.; Data Analysis/Interpretation- R.B., E.A.S.; Drafting Manuscript- E.A.S., R.B.; Critical Revision of Manuscript- E.A.S., R.B.; Final Approval and Accountability- R.B., E.A.S.

Conflict of Interest: Authors declared no conflict of interest.

Financial Disclosure: Authors declared no financial support.

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Arısoy, A. (2014). *Yeldeğirmeni Deneyimi: Kentsel Yenilemeye Farklı Bir Yaklaşım*. İstanbul: Çekül Vakfı Yayınları.
- Artan, T. (1995). Fener. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 12, 341-342.
- Atılğan, A., (2007). *Yeldeğirmeni*, TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi Anadolu 1.Büyükkent Bölge Temsilciliği, İstanbul.
- Ay, S. (2018). Bir Kaçış Mekânı Olarak Heterotopya: Moda (Kadıköy) Örneği. *Yüksek Lisans Tezi*. Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı. Bilecik.
- Barnes, T. J. (2004). Placing ideas: genius loci, heterotopia and geography's quantitative revolution. *Progress in Human Geography*, 28(5), 565-595. <https://doi.org/10.1191/0309132504ph506oa>.
- Bolattekin, G. (2020). Heterotopik Köşk. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (43), 16-33.
- Clements, P. (2017). Highgate Cemetery Heterotopia: A Creative Counterpublic Space. *Space and Culture*, 20(4), 470-484. <https://doi.org/10.1177/1206331217724976>.

- Çavdar, R. Ç. (2018). Farklılığın Mekânı: Foucault ve Lefebvre'deki Heterotopya ve Heterotopi Ayrımı. *İDEALKENT*, 9 (25), 941-959. <https://doi.org/10.31198/idealkent.458739>
- Çeker, A. & Belge, R. (2015). İstanbul'da kentsel dönüşüm kapsamında gerçekleşen bir olgu: Soylulaştırma. *Türk Coğrafya Dergisi*, (65), 77-86. <https://doi.org/10.17211/tcd.30494>
- Çelik, Z. (1996). *19.Yüzyılda Osmanlı Başkenti: Değişen İstanbul*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, 32-82.
- Dağ, F. (2018). Toplum ve Gündem Mekân ve Kimlik Bağlamında Aşırı Muhafazakâr Bir Mahalle Örneği: Çarşamba. *İlim ve Medeniyet*. <https://www.ilimvededeniyet.com/mekan-ve-kimlik-baglaminda-asiri-muhafazakar-bir-mahalle-ornegi-carsamba.html>.
- Demir, A. E. (2021). Kimsesiz Göçmen Mezarlıkları ve Heterotopya. *Birikim Dergisi*. Erişim Linki: <https://birikimdersisi.com/guncel/10692/kimsesiz-gocmen-mezarliklari-ve-heterotopya>
- Demirhan, T., & İnceoğlu, M. (2023). Tarihî Alanların Dönüşümü ve Kamusal Sanat: Yeldeğirmeni Senti Örneği. *Akademik Sanat* (20), 24-49.
- Foucault, M. (1988). Öteki Mekanlara Dair. Çev. B. Boysan, D. Erksan. *Defter Dergisi*, 4, 7-15.
- Gandy, M. (2012). Queer ecology: nature, sexuality, and heterotopic alliances. *Environment and Planning D, Society and Space* 30(4), 727-747. <https://doi.org/10.1068/d10511>
- Göker, G. (2017). Dijital Heterotopyalar: “Başka” Bir Bağlamda Yeni Medya. *Selçuk İletişim*, 9(4), 164-188.
- Göncüoğlu, S. F. (2013). *İstanbul'un Kitabı Fatih*, Fatih Belediyesi, İstanbul. 1, 486.
- Gregory, D., Johnston, R., Pratt, G., Watts, M. J. & Whatmore, S. (2009). *The Dictionary of Human Geography*. Singapore: A John Wiley & Sons, Ltd., Publication.
- Güngörmez, B. (2011). Muhafazakâr Paradigma: “Dogma” ve “Önyargı”. *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, 7(28), 13-30.
- Harvey, D. (2008). *Umut Mekanları*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Harvey, D. (2019). *Asi Şehirler: Şehir Hakkından Kentsel Devrime Doğru*. İstanbul: Metis Yayınları.
- İşli, N. (2001). Karacaahmet Mezarlığı. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 24, 375-377.
- Johnson, P. (2013). The Geographies of Heterotopia. *Geography Compass*, 7(11),790-803. <https://doi.org/10.1111/gec3.12079>
- Kara, T. (2019). Kutsallaştırma Pratikleriyle Gündelik Yaşamın ve Mekânın Oluşumu: Fatih-Çarşamba Örneği. *Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü. İstanbul.
- Kucur, S. S. (2015). İstanbul'un Tarihî Müslüman Mezarlıkları. *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*, 5, 428-457.
- Lees, L. (1997). Ageographia, Heterotopia, and Vancouver's New Public Library. *Environment and Planning D: Society and Space*, 15(3), 321-347. <https://doi.org/10.1068/d150321>
- Lentz, S. (2006). More gates, less community? Guarded housing in Russia. *Private Cities: Global and local perspectives*. Edited by

21 Konuyla ilgili detaylı bilgi için bakınız: Çeker & Belge, 2015.

- Georg Glasze, Chris Webster and Klaus Frantz. London: Routledge Library of Congress. (1890) Cypresses and road leading to the cemetery, Scutari, Constantinople, Turkey. Turkey Istanbul, ca. 1890. [Between and Ca. 1900] [Photograph] Retrieved from the Library of Congress, <https://www.loc.gov/item/2001699428/>
- Michel, A. & Serezli, D. A. (2006). *St. Joseph'in Öyküsü- 2*. St. Joseph Lisesi Eğitim Vakfı, İstanbul
- Özet, İ. (2018). Kentli Muhafazakarlarda Habitus Dönüşümü: Fatih ve Başakşehir Örneği, *Doktora Tezi*. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Isparta.
- Schliehe, A. K. (2016). Re-discovering goffman: contemporary carceral geography, the “total” institution and notes on heterotopia, *Geografiska Annaler: Series B, Human Geography*, 98(1), 19-35. <https://doi.org/10.1111/geob.12087>
- Sefer, S. (2017). Osmanlı Devleti'nde Faaliyet Gösteren Banker Lorando ve Tubini Aileleri. *Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.
- Soyguzeloglu, B. & Kürkçüoğlu, E. (2021). Pandemi Sürecinde Kentsel Mekânı ve Gündelik Yaşam Pratiklerini Ritimanaliz ile Okumak: İstiklal Caddesi Örneği. *IDEALKENT (Özel Sayı)*, 244-276. <https://doi.org/10.31198/idealkent.879922>
- Sönmez, L. (2019). Bir Heterotopik ve Glokal Mekân: Masumiyet Müzesi. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(2), 1017-1029. <https://doi.org/10.26468/trakyasobed.484994>
- Stavrides, S. (2021). *Kentsel Heterotopya*. Çev. Ali Karatay. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Şahin, C. (2015). İstanbul'un İlçeleri. *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*. 3, 246-324.
- Şahin, K., & Elbeyli, M. (2022). Suriyelilerin Yemek Kültürüne Kamusal Alandan Bakmak: Kilis Örneği. *Antropoloji*, (43), 80-88. <https://doi.org/10.33613/antropolojidergisi.1128155>
- Şendur, S. (2010). Kadıköy-Yeldeğirmeni Senti Mimarisinin Tipomorfoloji Yöntemiyle İncelenmesi. *Yüksek Lisans Tezi*. Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü. İstanbul
- Şevik, E.& Çalışkan, O. (2018). Heterotopyanın Alansallığı: Heterotopolojinin Temel Mekânsal Koşulu Olarak Kentsel Eşikler. A. S. Kubat, E. Kürkçüoğlu, E. Küçük, İ. Kurtuluş, K. Eskidemir ve M. Akay (Ed.). *Türkiye Kentsel Morfoloji Araştırma Ağı II. Kentsel Morfoloji Sempozyumu Bildiri Kitabı*: 116 içinde (ss. 889-909). Marmara Belediyeler Birliği Kültür Yayınları.
- Tanpınar, A. H. (2016). *Beş Şehir*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Tekeli, İ (1994). *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, 2, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul.
- Tıp Terimleri Sözlüğü. (2023). *Heterotopia*. Url: <https://saglik.sozlugu.org/heterotopia/>
- Tümertekin, E. (2014). *İstanbul: İnsan ve Mekân*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Tümertekin, E. & Özgüç, N. (2014). *Beşerî Coğrafya: İnsan, Kültür, Mekân*. İstanbul: Çantay Kitabevi.
- Türkoğlu, İ. (2017). *Eskiçağ'da Kadıköy*. İstanbul: Ege Yayınları.
- Ural, A. G. (2019). Heterotopik Bir Mekân: Tophane-i Amire Kültür ve Sanat Merkezi. *Mimarlık ve Yaşam*, 4(1), 79-91. <https://doi.org/10.26835/my.535605>
- Yalçın, S. & Ediz, Ö. (2023). Bir Heterotopya Mekânı Olarak “Beykoz Kundura”. *Mimarlık ve Yaşam*, 8(3), 745-764. <https://doi.org/10.26835/my.1273361>
- Yavuz, H. (2005). *Modernleşen Müslümanlar*. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Yıldız, M. Z. (2021). Düş ve Gerçeklik İkileminde Kent. *Psikocoğrafya* (Edi. N. Özgen & E. M. Ertürk). Ankara: Nobel Yayınları.
- Yiğit, A. (2023). Bursa'da bir heterotopik kaçış mekânı: Kanalboyu. *Coğrafya Dergisi*, 47, 61-83. <https://doi.org/10.26650/JGEOG2023-1243245>
- Yurdadön Aslan, P. & Yavan, N. (2018). Mekânın Üretimi ve Lefebvre'in Mekânsal Üçlü Kavramsallaştırmasının Görünürlüğü: Taksim Gezi Parkı Örneği. *Planlama*, 28(3): 302-314
- Yücel, N. N. (1996). Balat'ta Tarihi Çevre Koruma Projesi. *Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü. İstanbul.

İnternet Kaynakları

- Google Haritalar Taksim Meydanı, Erişim Adresi: <https://maps.app.goo.gl/Vij3nNhwst56jJyJ9>, Erişim Tarihi: 01.12.2023
- Google Haritalar, Balat, Erişim Adresi: <https://maps.app.goo.gl/F1A1M4mi6VKRC22n9>, Erişim Tarihi: 05.01.2024
- Google Haritalar, Çarşamba Meydanı. Erişim Adresi: <https://maps.app.goo.gl/rCKyCAr1UtKZmHq6A>, Erişim Tarihi: 15.01.2024
- Google Haritalar, Fatih Çarşamba Pazarı, Erişim Adresi: <https://maps.app.goo.gl/vLUNCZxSjQLBqLAN6>, Erişim Tarihi: 15.01.2024
- Google Haritalar, Hisar Antik-Antika Alan Yer, Erişim Adresi: <https://maps.app.goo.gl/mZEEuNt5HYNEUsnu9>, Erişim Tarihi: 20.12.2023
- Google Haritalar, İstiklal Cd. Erişim Adresi: <https://maps.app.goo.gl/stPZMGLtUTgoEiKv5>, Erişim Tarihi: 01.12.2023
- Google Haritalar, Kadınlar Pazarı, Erişim Adresi: <https://maps.app.goo.gl/85YWsgpTYgu12Le39> Erişim Tarihi: 20.12.2023
- Google Haritalar, Karacaahmet Mezarlığı, Erişim Adresi: <https://maps.app.goo.gl/2he3JCeUFW8dYUKT8>, Erişim Tarihi: 19.01.2024
- Google Haritalar, Moda Caddesi, Erişim Adresi: <https://maps.app.goo.gl/mXDax7paLrhLbga28>, Erişim Tarihi: 20.12.2023
- Google Haritalar, Moda Sahil Parkı ve Yürüyüş Yolu, Erişim Adresi: <https://maps.app.goo.gl/KgFEo17xZj4pmPfs9>, Erişim Tarihi: 20.12.2023
- Google Haritalar, Şifa Camii, Erişim Adresi: <https://maps.app.goo.gl/1qeNRTkz3bvSP6Yn6>, Erişim Tarihi: 20.12.2023
- Google Haritalar, Taksim Meydanı, Erişim Adresi: <https://maps.app.goo.gl/Vij3nNhwst56jJyJ9>, Erişim Tarihi: 01.12.2023
- Google Haritalar, VEGANARSİST- KADIKÖY, Erişim Adresi: <https://maps.app.goo.gl/h2ljoqt4Ab1FSeh57> Erişim Tarihi: 20.12.2023
- Google Haritalar, Yeldeğirmeni, Erişim Adresi: <https://g.co/kgs/ZZvi5fk>, Erişim Tarihi: 20.12.2023

Tripadvisor, Balat, Erişim Adresi: <https://www.tripadvisor.com.tr/ShowUserReviews-g293974-d297140-r687858858-Balat-Istanbul.html#REVIEWS>, Erişim Tarihi: 05.01.2024

Tripadvisor, Kadınlar Pazarı, Erişim Adresi: https://www.tripadvisor.com.tr/ShowUserReviews-g293974-d12453254-r749000888-Kadinlar_Pazari-Istanbul.html, Erişim Tarihi: 10.01.2024